

- KLAIĆ N., *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Školska knjiga, Zagreb 1971.
- MARIN E., Neke značajke rimske sakralne arhitekture na istočnom Jadranu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LXX-LXXI/1968-1969*, Arheološki muzej u Splitu, Split 1977, str. 155-176.
- MAROVIĆ I., Salone dans la préhistoire, *Disputationes Salonitanae 1970*, Musée Archéologique de Split 1975, str. 9-22.
- OREB F., Arheološki nalazi uz magistralu na predjelu „Bilankuša“ u Solinu, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, god. XVIII, br. 2*, Muzejsko društvo Hrvatske i Podružnica za Hrvatsku Društva konzervatora Jugoslavije, Zagreb 1969, str. 3-6.
- OREB F., Arheološko-istražni radovi na „Bilankuši“ u Solinu, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, god. XVIII, br. 2*, Muzejsko društvo Hrvatske i Podružnica za Hrvatsku Društva konzervatora Jugoslavije, Zagreb 1969, str. 6-10.
- PETRICIOLI I., Reliefs de l'église salonitane de St-Pierre, *Disputationes Salonitanae 1970*, Musée Archéologique de Split, Split 1975, str. 111-117.
- RAPANIĆ Ž. — CAMBI N., Salona — Solin — radovi u 1972. godini, *Arheološki pregled 14*, Savez arheoloških društava Jugoslavije, Beograd 1972, str. 55-58.
- RAPANIĆ Ž. — KATIĆ L., *Prošlost i spomenici Solina*, izd. T. Jovanović, Solin 1971.
- RAPANIĆ Ž. — JELOVINA D., Revizija istraživanja i nova interpretacija arhitektonskog kompleksa na Otoku u Solinu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LXX-LXXI/1968-1969*, Arheološki muzej u Splitu, Split 1977, str. 107-135.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ D., Antička Salona (Salonae) — povijesno-urbanistički i spomenički fenomen, *Arhitektura, 160/161*, Savez arhitekata Hrvatske, Zagreb 1977, str. 54-69.
- SUIĆ M., *Antički grad na istočnom Jadranu*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1976.
- WEILBACH F., Le temple et la colonade, *Recherches à Salone, Tome II*, Fondation Rask-Ørsted, Copenhagen 1933, str. 9-32.
- WILKES J. J., *Dalmatia*, Routledge & Kegan Paul, London 1969.

Napomena o slikama

Slike uz ovaj članak preuzete su iz:

- sl. 1 — JURIĆ A., *Antička i starokršćanska Salona...* cf. literaturu
- sl. 2, 3 — *Recherches à Salone II*
- sl. 4 — *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, sv. LI (1930/34)
- sl. 5, 6, 7, 8 — *Forschungen in Salona I*
- sl. 9 — BULIĆ F., *Razvoj...* cf. literaturu
- sl. 10 — *Propyläen Kunstgeschichte*
- sl. 11, 12 — RAPANIĆ Ž. — KATIĆ L., *Prošlost...* cf. literaturu

GERMANIA ROMANA

Dinamičan razvoj južne i jugozapadne Evrope na prijelazu stare u novu eru nije mimoišao niti dijelove današnje Njemačke. Kao i većina ostalih zemalja, **Germania Romana** je bila uključena u sistem provincija, čije se granice mijenjaju nekoliko puta za trajanja Rimskog Carstva. Do sve učestalijih provala barbarskih naroda teritorij je bio razdijeljen između tri provincije: **Germania** se proteže duž Rajne u pravcu sjever-jug; zapadno je **Gallia** (kasnije **Belgica**), a istočno **Raetia** (južno od Dunava). Provincija **Germania** se u toku prvih stoljeća n.e. dijeli na **Germania superior** i **Germania inferior** (prema toku rijeke Rajne).

Desnu obalu Rajne naseljavaju isključivo germanska plemena koja opširno nabraja Tacit u „Germaniji“: Svebi (Semnoni, Langobardi, Naristi, Markomani, Kvadi, Kotini, Gotoni...), Hati i Tenkteri, Frizi, Herusci, Kimbri i drugi. Lijevu obalu Rajne obitavaju razna germansko-keltska plemena, npr.: Ubijci, Batavi, Treveri, Nervi. Kod njih je vrlo izražena germanska komponenta, ali uz raspoznatljiva keltska obilježja (nošnja, običaji, onomastika i toponomastika) (Tacit, *Germanija*, XXVIII-XLV).

1. st. n.e. doba je eksplozivnog širenja rimskih posjeda na sve strane. Nakon upada u Galiju, rimske čete se zaustavljaju na Rajni i obalama La Manchea, ali ubrzo prelaze obje prepreke. Cezar vodi svoju vojsku preko Rajne u dva navrata: prvi put 55. g. pr. n.e., pošto je porazio Usipete i Tenktere, a drugi put 53. g. pr. n.e., nakon svladavanja ustanka Eburona, Nerva i Trevera. Oba su pokušaja bili avanturistički upadi na teritorij još uvijek Rimljanima nepoznat, i gotovo bez ikakva dotadašnjeg utjecaja i dodira s „civilizacijom“. Bili su to pohodi kojima je Cezar nastojao sebi, svojim i Germanima dokazati snagu rimskih legija u osvajanju novih, ovaj put sjevernih zemalja. Nakon ustanka 53. g. pr. n.e. granica Republike je i formalno dovedena na Rajnu.

Drugi građanski rat, nakon smrti Julija Cezara, na neko je vrijeme odložio definitivno pripojenje prostora međurječja Rajna-Elba, ali se August, pritisnut spoznajom da nezadovoljni Gali uživaju punu podršku slobodnih Germana, odlučuje da što prije zavlada tim širokim pojasom, te tako onemogućiti kako Gale tako i Germane, koji gospodare područjem između Rajne i Dunava što se kao klin usijeca u rimski posjed (današnji Baden-Wurtemberg).

Germani poražavaju rimsku vojsku 16. g. pr. n.e., ali već 12. g. pr. n.e. Augustov vojskovođa (i nećak) Druz vodi svoje snage u ofanzivu, tako da ubrzo plemena oko ušća Rajne (Batavi, Frizi, Hauci) priznaju vlast Rima. Pohodi se nastavljaju i slijedećih godina, Druz prodire duboko u neprijateljski teritorij, a 9. g. pr. n.e. dolazi i do Elbe. Iste je godine, međutim, nesretnim slučajem umro.

Neprijateljstva time, dakako, ne prestaju. Druza nasljeđuje stariji brat Tiberije koji

sklapa pakt s Heruscima i pokorava Langobarde na krajnjem sjeveru. Grade se na tom području utvrde, jača administracija, a sve zato da bi se učvrstio nov posjed i da bi se on uključio u tokove života Carstva. 5. g. pr. n. e. izgleda da je područje između Rajne i Elbe pacificirano, iako je pohod protiv Markomana prekinut zbog ustanka panonskih Ilira. Osnovana je provincija Germanija kojoj su granice bile tri velike rijeke (Rajna, Dunav i Elba). Već ranije je Gallia bila podijeljena na tri dijela od kojih je Belgica obuhvaćala lijevu obalu Rajne, s glavnim gradom Augusta Treverorum (Trier). Godinu dana nakon osnivanja Belgicae (15. g. pr. n. e.), osnovana je i provincija Raetia, koja je obuhvaćala područja Južne Njemačke, Austrije i Švicarske.

Provincija Germanija se vrlo brzo počela raspadati: na jugu je osnovana kraljevina Sveba na čelu s Marobodom. Protiv njega je planiran pohod s dvije strane, s juga i sa zapada, ali bez uspjeha. Panonski ustanak je zaokupio velike snage rimske vojske, te Germani koriste priliku za češće ustanke i oružane sukobe. U to vrijeme je namjesnik Publike Kvintilije Var, koji intenzivno sprovodi romanizaciju i uvodi rimske institucije. Sve to dovodi do općeg ustanka kojim rukovodi Arminije, vođa Heruska. On je, kao i Marobod, bio u službi Rimljana, pa čak i uvršten u viteški stalež.

Potcjenjivanje ustanika, nepoznavanje teritorija, a i specifična taktika koju su Germani stali primjenjivati, sve je to dovelo ubrzo do katastrofe. Rimske čete su se sve više udaljavale od centara i komunikacija jer su ih ustanici gerilskom taktikom stali uvlačiti u negostoljubive vlažne šume. Tako su se u jednom trenutku u Teutoburškoj šumi našle na okupu tri rimske legije okružene ustanicima. Dezorijentirani, umorni legionari bili su potpuno uništeni. Izgubiti čitave tri legije bio je jak udarac čak i za tada snažno Carstvo, tako da je u Italiji proglašeno mobilno stanje, a u legije su ušli plebejci i oslobođenici pored punopravnih građana. P. Kvintilije Var se ubija, a Svetonije priča kako je August noću lutao palačom mrmrlajući: „Quintili Vare, legiones redde!” (Suet. Aug. 23,2).

To je početak obrambene faze na području Germanije. S vojskom je na sjever upućen Tiberije, a zatim i Druzov sin Germanik. Rajna sada ponovo postaje granicom Carstva, ali se jedan dio Belgicae prestrukturira u Germaniju. Tako Rim nije, *de iure*, izgubio provinciju, već ju je samo preselio na sigurnije mjesto, s ove strane Rajne. Učvršćena je i granica na Dunavu gradnjom novih kastela, utvrda za manje odrede. Klin između dvije rijeke presječen je sistemom utvrda.

Razmještaj je vojske organiziran tako da se legijski logori nalaze u pozadini limesa, a samu graničnu liniju osiguravaju castella, logori u malom (za ale od 1000 ljudi, kohorte od 500, ili numere od 100). Legije su bile smještene tako da mogu stupiti u borbu bilo na kojem dijelu granice koji bi bio ugrožen i u što kraće vrijeme. U Reciji je legija stacionirana u Augusta Vindelicorum (Augsburg), kasnije u Castra Regina (Regensburg). Do Marka Aurelija je u provinciji bilo samo pomoćnih četa, a tada dolazi legio III Italica. Okolica je naseljena domorodačkim stanovništvom

koje uživa djelomična prava (tzv. peregrini). Oni su organizirani u civitates, svaka sa svojim glavnim gradom.

Germania Superior ima legijske logore uspostavljene u Argentoratae (Strasbourg) i Mogontiacum (Mainz). Ovaj posljednji jedan je od rijetkih logora u Carstvu dovoljno velik da primi dvije legije. U 1. st. n. e. su ovdje stacionirane legio XXII Primigenia (Mogontiacum) i legio VIII Augusta (Argentoratae), a za Trajana dolazi legio XI Claudia (u Mogontiacum). Za vrijeme markomanskih ratova dolazi i legio III Italica Concors. U Germaniji Inferior su legijski logori u mjestima: Bonna (Bonn), Novesium (Neuss), Castra Vetera (Xanten) i Noviomagus Batavorum (Nijmegen u Nizozemskoj). Legio VI Victrix za Trajana odlazi iz Nosija u Castra Vetera.

Bliže granici nalaze se manji logori, od kojih su neki istureni i na neprijateljsku desnu obalu Rajne. To su, od sjevera na jug u Germaniji Inferior: Praetorium Agrippinenses (Valkenburg), Traiectum (Utrecht), Fectio, Harenatium, Quadriburgium, Burginatum, Asciburgium (Mörs-Asberg), Gelduba (Krefeld-Gelep), Durnomagus (Dormagen), Divitia (Köln-Deutz), Rigomagus (Remagen). Zatim se na rječici Winxtbach odvaja granica od Rajne (Winxtbach je istovremeno i granica između dviju Germanija) i prolazi sjeverno od Wiesbadena i Frankfurta duž masiva Tauerna, zatvara oštro koljeno oko doline rijeke Wetter sjeverno od Frankfurta, te se spušta prema jugu, gdje kod Stockstadta dodiruje Majnu. Pošto slijedi rijeku uzvodno oko 40 km, ponovo se odvaja i nastavlja prema jugu do oko 35 km istočno od Stuttgarta, gdje naglo skreće prema istoku-sjeveroistoku. Kod Gunzenhausena, 80 km istočnije, počinje zavijati prema jugu i spaja se sa Dunavom blizu ušća rijeke Altmühl, oko 30 km zračne linije uzvodno od Castra Regina.

Čitav taj potez, kao uostalom i čitava granica, načičkan je kastelima pomoćnih trupa koje neposredno nadziru granicu, a to su na ovom dijelu: Heddesdorf, Niederberg, Wiesbaden, Hochheim, Okarben, Butzbach, Arnsburg, Echzell, Selingenstadt, Stockstadt, Obernburg, Wimpfen, Böckingen, Benningen, Ahlheim, Cannstadt, Köngen, itd.

Kopneni limes (između Rajne i Dunava) se dijeli na dva dijela: recijski i germanski. Razlika među njima je u sistemu gradnje: germanski se sastoji od čistine kroz šumu kojom je iskopan kanal (fossa) a iznad njega izgrađen zemljani nasip (vallum), dok je kasnije dobio i palisadu od kolja, što je donekle povećalo sigurnost; nasuprot tome, recijski limes je zidan od kamena i cigle. Oba sistema imaju na određenim kratkim razmacima sagrađene drvene ili kamene osmatračke kule, unutar vidokruga jedna od druge, te se tako prenosio znak za opasnost. Ceste su išle duž granične linije, i od granice prema kastelima u unutrašnjosti.

Vojna snaga tog dijela Carstva ovisila je u velikoj mjeri o cestovnom sistemu, jer je konstantno nemirno stanje na granici s Germanima često prelazilo u pravi rat, odnosno provalu plemena preko granične linije. Pomoć u ljudstvu, snabdjevanju i

veza s Rimom zato su bili neophodni, i bilo je potrebno da ceste besprijekorno funkcioniraju, čak i na teškim alpskim prijelazima. Jedna je cesta (**Via Claudia Augusta**) išla duž čitave sjeverne granice Carstva, od Galije preko Germanije, Recije i Norika do Panonije.

Za vladavine Tiberija, dok je zapovjednik vojske bio Germanik, Druzov sin, dolazi do prvih unutarnjih nemira. Plebejci i liberti u legijama zahtijevaju bolje uvjete, kraću službu, i podižu ustanak. Žele proglasiti Germanika za cara, ali ih on uspijeva smiriti i udovoljiti nekim njihovim zahtjevima. Ponovo je uspostavio disciplinu i kaznio inicijatore. Pohode protiv Germana je nastavio, iako smanjenim intenzitetom, ali ga Tiberije ubrzo opoziva i upućuje na Istok, što zbog visokih troškova ratovanja, što zbog Germanikove popularnosti među vojnicima na limesu, popularnosti koja je vjerojatno bila veća i od careve. Tiberijev nasljednik, Kaligula, ponovo napada Germane, prekidajući Tiberijevu obrambenu politiku, iako bez bitnih rezultata. Situacija na limesu je sada takva da Rimljani mogu početi iskorištavati svade među plemenima kao preventivu njihovu ujedinjenju (*Divide et impera*).

Za cara Kaludija se vodi višegodišnji rat s Frizima, bez ikakve prekretnice na sjevernoj granici Carstva. Romanizacija uzima sve više maha, osnivaju se gradovi, često od nekadašnjih logora ili od civilnih naselja koja uvijek prate logore, te postaju centri kolonizacije.

Periode mira u slijedećih nekoliko stoljeća prekidaju povremeno periodi rata i pobuna, upada Germana i građanskih ratova. Hadrijan dalje učvršćuje limes između dvije rijeke, naročito sjeverno od Wiesbadena. Antonin Pije gradi veći broj kastela na potezu oko dodira Germanije i Recije. Jedan logor kohorte je za vladavine Marka Aurelija pretvoren u legijski (*Castra Regina* – Regensburg) u vrijeme ratova s Markomanima na sjevernoj granici (167–175, 178–180. g.). U prvoj kampanji car uspijeva poraziti germansko pleme u ofanzivnoj akciji, tako da Germani napuštaju jedan pojas teritorija uz lijevu obalu Dunava i povlače se dublje u unutrašnjost. Međutim, u toku druge kampanje Marko Aurelije umire, a njegov nasljednik Komod sklapa s neprijateljem vrlo nepovoljan mir, tako da sada Rimljani napuštaju definitivno ofanzivnu politiku na čitavoj sjevernoj granici.

Na kraju 3. st. Dioklecijan uvodi nešto reda u državnu strukturu, dijeleći Carstvo na dijeceze i provincije. On se nastanjuje u Maloj Aziji, a suvladar Maksimijan u Mediolanu, odakle kontrolira Reciju. Germanija potpada pod jurisdikciju Konstantina Klora sa sjedištem u **Augusta Treverorum**. Konstantinovom reformom Trier postaje centar jedne od četiri pretorijske prefekture, a obuhvaća Belgiku i obje Germanije. Recija se nalazi pod vlašću pretorijskog prefekta za Ilirik, Italiju i Afriku.

Rimski gradovi

KÖLN – Započinjući pregled materijalne ostavštine rimske kulture u današnjoj Njemačkoj, treba, bez sumnje, započeti s 50. g. n. e., koja je prijelomna u povijesti ovog grada. Osnovan je u vrijeme Augusta kao **Ara Ubiorum**, centar jednog germansko-keltskog civitasa, a Kaludije ga izdiže na čast kolonije, imenom **Colonia Claudia Ara Agrippinensium**, po Agripini, Neronovoj majci koja je ovdje bila rođena. **Colonia** je bila glavni grad **Germaniae Inferioris**, a 259. kratko vrijeme sjedište Postuma, galskog cara.

Gradski bedemi, djelomično sačuvani, zatvaraju pravilni raster gradskih ulica, ali bez centurijacije vanjskog područja. Kapitolinski se hram nalazi ispod crkve S. Maria im Kapitol, a gotička katedrala je „sjela” na hram Merkurija Augusta. Neda-leko Rajne je otkrivena rezidencija namjesnika provincije, tzv. **Praetorium**: razlikuje se više građevnih faza od 1. do 15. st. Nakon 50. g. nastaje na tom mjestu vila s portikom okrenutim prema rijeci. U flavijevsko doba se širi na istok, dobiva triklinij, platforme i skladišta, a nakon rušenja u 3. st. je obnavlja **Tarquitus Catullus** (tada dobiva hipokaust i piscinu). Zadnja antička faza predstavlja proširenje na dužinu od 90 m u vrijeme Konstantina Velikog: tada dobiva dvije apside i oktagon, a služi kao tržnica i za službene prostorije (oktagon je veoma sličan u tlocrtu Mauzoleja Dioklecijanove palače u Splitu).

Ostali sporadični nalazi uključuju mozaike: dionizijski mozaik s prikazom Satira, Menada, pantera i ptica; tzv. mozaik filozofa sa šest figura uokolo centralnog prikaza Diogena.

Jaki obrtnički centar, vrlo je poznat po proizvodnji stakla specifičnog oblika i ukrasa. Akvedukt je dovodio svježju, pitku vodu iz Eifela. Grad je mostom bio povezan s kastelom pravokutnog tlocrta na desnoj obali Rajne (**Divitia**, danas Köln-Deutz), od kojeg su sačuvani temelji istočnih vrata. Kršćanstvo se širi u 3. st. i oko 320. g. je podignuta prva crkva, posvećena martiru, sv. Severinu, čiji se grob nalazio u kripti.

TRIER – Također je osnovan kao centar civitasa Trevera, da bi za Klaudija postao kolonija. U 3. st. je sjedište galskih careva, a kasnije Konstantina Klora. U trenutku najvećeg opsega imao je 80000 stanovnika na površini od 285 ha.

Najznačajnijim, svjetski poznatim spomenicima pripadaju: **Porta Nigra**, sjeverna gradska vrata od masivnog sivog kamena, kasnije u srednjem vijeku pretvorena u crkvu, a građena u 4. st. Sačuvani su pilastri jednog od 5 mostova na Moselu. Amfiteatar, izvan grada, mogao je primiti 20 000 gledalaca (kasnije je bio uklopljen u gradske bedeme). Na mjestu palače galskih careva Postuma (259–268) i Viktorina (268–270. g.), Konstantin gradi dvojnu crkvu, katedralu, dok se za jednu današnju

crkvu pretpostavlja da je bila **Aula Palatina**, dvorana za carske audijencije. Građena je na dva kata s galerijom i s ugrađenim sistemom grijanja.

Čak dvoje velike terme nisu čudna pojava s obzirom na bogatstvo mineralnih i termalnih vrela u okolici grada: tzv. Carske terme su građene za Konstantina, a Barbarine terme nešto ranije. Obje iskazuju tipični slijed prostorija: **caldarium** – **taepidarium** – **frigidarium** – **palaestra**. Po veličini ih premašuju samo još Dioklecijanove i Karakaline terme u Rimu. Od mozaika treba spomenuti one sačuvane iz 3–4. st., npr.: tzv. Monusmosaik na kojemu su u kombinaciji oktogona i četvero-kuta prikazane scene Muza i grčkih filozofa (**Monus fecit**); **Mystaerienmosaik** s dvije figuralne scene između kružnih i elipsastih medaljona; te **Musenmosaik**, kod kojeg je središnje četvrtasto polje okruženo sa četiri oktogona s glavama Muza. Trier (**Augusta Treverorum**) je bio jak trgovački i proizvođački centar, s lukom na rijeci Moselu i skladištima na obali.

XANTEN – Jedan od važnijih manjih centara na Rajni je dvostruko naselje na donjem toku rijeke: pored vojnog legijskog logora vrlo je brzo niklo jako civilno naselje (**Castra Vetera** i **Colonia Ulpia Traiana**). Logor je nastao u najranije doba, za Varovih pohoda u slobodnu Germaniju, na površini od 83 ha, i s amfiteatrom za 10000 ljudi.

Kolonija ima oblik trapeza uz Rajnu, okružena bedemom sa četiri vrata, od kojih jedna izlaze na riječnu luku. Veliki termalni kompleks, u upotrebi od 2. do 4. st. ima, na površini od oko 100 x 100 m, već spomenutu osnovnu shemu u pravcu sjever-jug. Jednom je stranom naslonjen na jednu od dvije glavne gradske komunikacije, dekuman, dok su naokolo druge građevine. U blizini su tzv. **Basilica thermarum** i **palaestra**. Susjedne insule su samo djelomično istražene. Kapitol je lokaliziran u blizini križanja kardo-dekuman.

U natpisima su potvrđeni razni gradski civilni funkcioneri: edili, dekurioni, kvestori, što svjedoči o samosvojnosti grada sve do propasti krajem 4. st., u jeku sve jačih prodiranja Germana. Kršćanstvo se raširilo već u 3. st., o čemu govori martirij, u čiji spomen je nastala memorijalna crkva koja se razvila u današnju katedralu. U vezi s tim je i današnje ime: Xanten – **Ad Sanctos**.

MAINZ – **Mogontiacum** isto tako nastaje tik uz legionarski logor na Rajni, u 1. st. n.e. (Logor je utemeljen 18–13 g. pr.n.e.) Nagla urbanizacija se osjeća od sredine 1. st. n.e.: sačuvani su ostaci hrama, termi, teatra izvan grada, ali je najznačajniji tzv. Jupiterov stup podignut u vrijeme Nerona, bogato ukrašen reljefima. U kasnije nemirno doba na desnoj obali nastaje manji kastel (kao **Divitia** kod Kölna).

NEUSS – Prvobitno vojni logor **Novaesium** iz doba Augusta sredinom 1. st. uvjetuje razvoj civilnog naselja u blizini (2 km). Općenito rečeno, uz vojne logore uvijek niču civilna naselja (tzv. **canabae legionis**), u kojima žive obitelji vojnika, ali i trgovci, zanatlije, i svi oni koji od vojske mogu imati korist. **Legio VI Victrix**

napušta logor 95. g., a s obzirom na to da nije dokazano prisustvo pomoćnih trupa, vjerojatno od 3. st. nema garnizona. U civilnom naselju je otkrivena sveta zona s hramovima Jupiteru (**Iuppiter Optimus Maximus**), Kibeli, Izidi, itd. Okolica grada je bila gusto naseljena, od čega su i danas vidljivi ostaci mnogobrojnih rustičnih vila.

AUGSBURG – Glavni grad Recije, **Augusta Vindelicorum**, osnovana je 14–16. g. n.e., prvobitno kao logor kohorte. Smještena je na visoravni, samo s jedne strane zaštićena zidinama, dok je s ostalih pristup nemoguć. U gradu su otkrivene dvoje terme, hram s predvorjem, peristilna kuća uz katedralu (pretvorena u baptisterij u 5–6. st.), kuće s hipokaustom, fragmentirani mozaik sa scenama iz gladijatorskih borbi u četvrtastim poljima. Nađen je i veći broj sitnih nalaza, kao i nadgrobne i profane skulpture. Grad je ležao na važnoj cestovnoj komunikaciji koja je išla duž sjeverne granice Carstva, a u njemu je bilo sjedište carskog legata za vrijeme ratova s Markomanima.

REGENSBURG – I ovdje je prvobitno postojao samo logor kohorte, koji je Hadrijan, u sklopu fortifikacije limesa dao nanovo sagraditi u kamenu (160 x 130 m). Legijski logor je 179. g. sagradila **legio III Italica** s površinom od 540 x 450 m. Nađen je natpis koji svjedoči o gradnji, ali je, na žalost, dosta oštećen. Prvo naselje niče uz logor već u vrijeme Vespazijana, ali za Hadrijana razvoj kanabe dobiva veći zamah, sve dok nije početkom 5. st. sve propalo u prodoru Zapadnih Gota.

ROTWEIL – Nazvan **Municipium Arae Flaviae** (ime posvjedočeno na pločici za pisanje), nalazio se pored logora četvrtaste osnove. Vrijedni spomena su fragmentarni mozaici, tzv. **Solosmosaik** i **Orphaeusmosaik**.

Dioklecijanova tetrarhija je ujedno bila posljednji, ili gotovo posljednji, pokušaj da se spase Carstvo, jer ubrzo poslije toga, s porastom trzavica unutar države, učestaju i napadi izvana a u tome nesumnjivo prednjače Germani. Gotovo istovremeno se granicama na Rajni približavaju Franci i Burgundi. Prvi se još oko 280. g. nalaze na desnoj obali nasuprot današnjem Kölnu i Xantenu (Riparijci i Salijci), početkom 5. st. prelaze Rajnu i 450. g. kreću južnije, u Galiju. Burgundi se oko 400. g. pomiču s područja današnje Poljske i već 407. g. uspostavljaju svoje države s centrom u Wormsu, dok ih 437. pokoravaju Huni, tako da se 443. spuštaju južnije, u kasniju Burgundiju. Alamani dugo borave nasuprot limesu, a oko 475. se spuštaju južno od Rajne, u današnju Švicarsku.

Tako u ovom dijelu Evrope *de facto* prestaje postojati država koja je dominirala nekoliko stotina godina područjem od Bliskog Istoka do Britanije i koja je nekako uspijevala pomiriti suprotnosti tog konglomerata naroda, a istovremeno ostaviti u nasljeđe jednu latentnu kulturu, koja će se nekoliko stojeća kasnije probuditi i dokazati kako je **Germania Romana** u novoj konstelaciji političkih i društvenih prilika imala dovoljno snage da preraste u **Romania Germanica**.

Robert Matijašić